

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

METHODS OF FORMING WOULD-BE TRANSLATORS' INTELLECTUAL COMPETENCY

Метою статті обрано дослідження феномену інтелектуальної компетенції у контексті професійної підготовки майбутніх перекладачів та її втілення у дидактичні цілі. Виділяються компоненти названої компетенції та вказуються засади педагогічних умов їхнього формування. На основі теоретичного аналізу, узагальнення та систематизації наукової літератури з теми до компонентів згаданої компетенції ми включили: предметну обізнаність та здатність мобілізувати досвід на основі набутих знань, сформованих вмінь та навичок, а також розвинений нейродинамічний механізм пам'яті та уваги. Запропоновані методи навчання спрямовані на формування у майбутніх перекладачів таких складових, як фоніві, стратегічні та термінологічні знання, вміння та навички їхнього застосування у процесі перекладу, а також тренування таких елементів особистісно-психологічної характеристики, як пам'ять, увага, уява, аналітичні якості та мотивація, тобто когнітивних та некогнітивних здібностей. В результаті викладених передумов сконструйовано проект навчальної моделі розвитку описуваної компетенції, яка передбачає розширення ментального ресурсу майбутніх перекладачів через спеціально розроблені передперекладацькі вправи-заходи, що включатимуть: перефразування речень тексту оригіналу, їхню компресію, антиципацію його елементів, складання понятійного та термінологічного апаратів з його тематики, тренінг на покращення вимови, тренінг на розвиток пам'яті та уваги. До заходів, спрямованих на розвиток професійного інтелекту майбутніх перекладачів-філологів, ми також віднесли необхідність інституалізації кафедр перекладу університетів (методологічне упорядкування усіх дисциплін та їхнє узалежнення від цілей підготовки перекладачів), за якої спеціальні та суспільно-гуманітарні дисципліни, що викладаються перекладачам, повинні вирізнятися своїм компаративним характером. Важлива роль під час формування названої компетенції належатиме також розробці спецкурсу або методичних вказівок, майстер-класам з професійними перекладачами та демонстрації перекладацьких дій викладачем з подальшим обговоренням. Перспективним напрямом подальших досліджень ми вважаємо розробку концепції «перекладацький інтелект» та методи його формування на основі

теорії множинності інтелекту Говарда Гарднера.

Ключові слова: англійська мова, методи перекладу, інтелектуальна компетенція, майбутні перекладачі, вища освіта.

The article deals with the intellectual competency as a component of would-be translators' training. We distinguish elements of the above competency and describe pedagogical conditions of its formation. The article offers teaching techniques aimed at forming such components as background and terminology knowledge, skills of its use during a translation process, as well as training such elements of the individual and psychological characteristic as memory, attention, imagination, analytical ability and motivation. The purpose of the study is to integrate one of the most abstract competencies of a translator, which includes cognitive and non-cognitive abilities, into didactical intentions, as well as create a teaching model with tools, forms and an approach. The model will have to update the existing techniques and offer pre-translation exercises to improve a would-be translator's mental resources necessary to perform adequate translations. Thus, our teaching model includes the following principles: pre-translation exercises based on analyses of source texts; studying terminology by comparing parallel source and target texts; demonstrations and discussions of the teacher's translations/interpretations; trainings organized by professional translators; institutionalization of translation departments (introducing a comparative approach to teaching basic and optional subjects). What is more, an adequate formation of a translator's professional intellect is to be finished off by designing a special course or method guidelines used to squeeze all the techniques described into a systematized model offering students and teachers to collaborate and debate over choosing the best solutions. Last but not least, the suggested model allows us to talk about a more sophisticated framework of a translator's professional competence which will include a component made up of some odd cognitive and non-cognitive abilities included into different sub-competencies due to their abstract character. Our subsequent research is going to be focused on Howard Gardner's theory of multiple intelligences used to shape the concept of a translator's professional intellect and to describe the most effective formative technology.

Key words: English, translating techniques, intellectual competency, would-be translators, higher education.

УДК 378.147:81'25
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.2.24>

Тимофєєв В.А.,
ст. викладач кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Компетентнісний підхід (навчання через створення проблемних ситуацій і підготовка учнів до розв'язання реальних життєвих ситуацій) зберігає свій пріоритет у вітчизняній вищій освіті вже третє десятиріччя. Про це свідчить і нещодавно прийнята Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, в якій словоформа

«компетентність» та її похідні зустрічаються 18 раз [2]. Про актуальність компетентнісного навчання майбутніх перекладачів свідчить також велика кількість наукових доробків зарубіжних та вітчизняних дослідників зі згаданої галузі за останні роки. Лише один випуск міжнародного Інтернет-видання «Перекладацькі студії» за 2023 рік налічує майже двісті сторінок досліджень [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Склад компетентностей-компетенцій зокрема перекладацьких за останні десятиріччя виявив себе як рухлива система, характер якої «завжди буде характеризуватися певною незавершеністю» [5, с. 175]. Багато з компонентів фахової компетентності перекладача вже дістали вичерпні дисертаційні описи та дослідження, як-от: комунікативна (Н. П. Білоус), психологічна (Н. О. Михальчук), полікультурна (М. М. Моцар), інформаційна (Г. М. Плахотнюк), професійна (О. О. Рогульська), етична (Т. Г. Семигінівська), прагматична (Н. В. Яцишина) тощо.

Інтелектуальна компетенція, що знаходиться в ракурсі нашого дослідження, вперше в українському перекладознавстві розглядалась фахівцями авіаційної галузі на чолі з А. Г. Гудманяном [4]. Серед компонентів інтелектуальної компетенції дослідники виділяють освіченість перекладача; здатність оцінити та мобілізувати свої уміння й навички.

Феномен інтелектуальної компетенції як психологічної категорії знайшов своє висвітлення в аналізі В. М. Філіпович [3]. Під інтелектуальною компетенцією дослідниця розуміє готовність особи активізувати ресурси свого ментального досвіду, тобто здатність розв'язувати проблемні ситуації на базі набутих знань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як ми упевнились на основі аналізу досліджень з професійної компетентності перекладача, компоненти феномену інтелектуальної компетенції несміливо розпорошені у складі інших компетенцій і тому потребує, на нашу думку, систематизації та виділення в окрему групу загальної перекладацької компетентності. Необхідно завершити науковий опис згаданої компетенції та окреслити передумови для створення методичної моделі її формування.

Мета статті. Метою нашого дослідження є втілення у дидактичні цілі однієї із найабстрактніших компетенцій перекладача, яка відноситься до сфери когнітивних та некогнітивних здібностей.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, передумови для виділення інтелектуальної компетенції перекладача проглядаються у перших дослідженнях перекладацької компетентності іспанським перекладознавцем-жінкою Маріси Пресас, яка уперше виділила доперекладацьку компетенцію. Серед компонентів згаданої компетенції дослідниця визначає маловивчену здатність перекладача до «когнітивної гнучкості та дивергентного мислення» [10, с. 134], покликаних допомогти перекладачеві активізувати набуті раніше знання з теми перекладу та творчо підійти до їхнього застосування.

Британська психологічна спілка дає таке визначення інтелектуальній компетенції: здатність

особистості інтегрувати як когнітивні (загальні), так і некогнітивні (індивідуальні) риси [7].

Як відомо, будь-яка компетенція тлумачиться як сукупність знань, вмінь, навичок та особистісних здібностей, потрібних для ефективного виконання завдання певного рівня складності [6; 9]. Оскільки освіченість деякими дослідниками відноситься до більш загальної екстралінгвістичної надкомпетенції: «Екстралінгвістична компетенція складається з енциклопедичного, тематичного та бікультурного знання» [9, с. 610], то до знань обраної компетенції ми пропонуємо віднести фонову інформацію, а до психолого-особистісних характеристик – належний рівень розвитку пам'яті та уваги. Вміння і навички полягатимуть у здібності мобілізувати-активізувати набуті знання та сформовані професійно-особистісні якості.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та дотичних досліджень ми робимо висновок про такий склад інтелектуальної компетенції: предметно-фонова обізнаність та здатність мобілізувати досвід на основі набутих знань, сформованих вмінь та навичок, а також розвиненого нейродинамічного механізму пам'яті та уваги.

Методи формування згаданого складу інтелектуальної компетенції базуватимуться на вправах підготовчого (передперекладацького) рівня, тобто таких, що не передбачають власне переклад, а лише тренують інтелектуальний апарат на стресостійкість та витривалість.

Перерахуємо найпоширеніші види підготовчих вправ для навчання письмового та усного перекладів [1; 5]:

- перекладування речень тексту оригіналу (далі: ТО);
- компресія речень ТО;
- антиципація елементів ТО;
- складання понятійного та термінологічного апаратів з тематики ТО;
- тренінг на покращення вимови (скоромовки);
- тренінг на розвиток пам'яті та уваги (повторення переліків слів, прецизійної інформації (цифр, імен, топонімів), «сніжний ком»).

Розвиваючи гнучкість мисленнєвих процесів, перші три види вправ можуть, на нашу думку, сміливо претендувати на накопичення ментального досвіду, необхідного під час здійснення професійної перекладацької діяльності. Вправи на складання понятійно-термінологічного апарату текстів збагачують знаннєвий компонент інтелектуальної компетенції, а професійно-психологічні тренінги сприяють формуванню некогнітивних здібностей, витривалості та стресостійкості ментального механізму.

Для виконання вправи зі складання термінологічного словника певної науково-технічної галузі доцільним, на нашу думку, буде використання паралельних текстів, укладених носіями

у своїх мовно-культурних просторах, але на аналогічну тематику. Зазвичай для таких цілей підходять розділи із шкільних підручників, документи, кодекси, технічні інструкції тощо. Зіставний аналіз таких паралельних текстів передбачає пошук термінології спільних концептів, відмінність узусів, виділення словосполучень з різними синтаксичними зв'язками (предикативний, атрибутивний, об'єктний, релятивний) та їхнє зіставлення.

Формування розумових здібностей та компонентів некогнітивних рис (напр., мотивація) інтелектуальної компетенції у представників раннього юнацтва та періоду ранньої дорослості (*adolescence & early adulthood*), до яких за деякими класифікаціями вікової психології (Д. Б. Ельконін, Е. Еріксон), належить студентство у віці від 17 до 22 років, за нашою гіпотезою, не може адекватно реалізуватися без урахування теорії наслідування (Г. Тард). Прагнення до ідентифікації свого місця у дорослому суспільстві визначає потребу представників юнацького віку у пошуку прикладів для наслідування. У людей описуваного віку спостерігається психологічна здатність вчитися шляхом імітації зразків професійної поведінки. Тому важливою складовою підготовчого етапу ми вважаємо прийом демонстрації викладачем. Названа передперекладацька вправа передбачає сприйняття студентами на слух викладацького перекладу з подальшим його обговоренням та підкресленням, на їхню думку, вдалих/невдалих, рішень, презентацію власного варіанту передачі концептуально-стильового змісту ТО. Такий передперекладацький етап за нашим припущенням формуватиме у студентів позитивну мотивацію до майбутньої професійної діяльності. Саме закріплення у пам'яті людини картинок позитивного досвіду визначатиме у майбутніх перекладачів ендорфінізацію організму під час виконання процесу перекладу, а також впливати на надійне функціонування пам'яті та стійке фокусування уваги.

Створенню позитивного ідеалу для наслідування сприятимуть також зустрічі-тренінги з відомими успішними практикуючими перекладачами.

Розглядаючи зміст та послідовність виконання пропонуваніх передперекладацьких вправ на формування інтелектуальної компетенції, зосередимось на наступних стратегічних моментах.

Перш за все, основні вміння, що розвиваються на заняттях з перекладу, можна розподілити на дві групи. До першої належать вміння, необхідні для здійснення *передперекладацького аналізу*, під час якого визначається загальна стратегія перекладу відповідно до його мети, типу тексту, що перекладається, і особливостей реципієнта, для якого призначається переклад. До другої групи входять вміння, що визначають *дії перекладача у процесі перекладу*.

Тому, у загальних рисах, передперекладацький аналіз включає:

- попереднє знайомство з *предметом вихідного повідомлення* (підручники, довідники, консультації у спеціалістів);
- укладання *термінологічних списків* та визначення денотатів цих термінів;
- вивчення *паралельних текстів* на МП (мова перекладу) тієї ж або близької тематики;
- попереднє *читання всього тексту*.

Вважаємо за необхідне проілюструвати доцільність та застосування на практиці етапу вивчення паралельного тексту МП з близької або ідентичної тематики ТО. Метою вивчення такого тексту є ознайомлення з термінологічним апаратом тематики (референційний підрівень семантичного рівня), а також виокремлення узуальних непередикативних словосполучень (компонентний підрівень), які групуються на атрибутивні (прикметник + іменник), об'єктні (дієслово + іменник у функції додатку або іменник + іменник у родовому відмінку) та релятивні (дієслово + прислівник або обставина).

Атрибуція: **Одноійменно заряджені тіла відштовхуються одне від одного, а різноійменно заряджені – притягуються.** – *Two particles with like charges, both positive or both negative, repel each other, while two particles with unlike charges are attracted.*

Об'єктність: **Явище термоелектронної емісії полягає у тому, що нагріті метали випускають електрони.** – *As necessary as the stream of electrons is the electrode that emits them.*

Реляція: **Змінним струмом називають такий струм, який періодично змінюється за значенням і напрямом.** – *An alternating current (A.C.), on the other hand, continually reverses in direction, as its name implies.*

(Усі приклади взяті з відповідних підручників.)

Описані підготовчі вправи виконуються на кожному занятті і передують вправам для формування навичок та вправам для розвитку умінь. Співвідношення підсистем вправ ближче до закінчення вивчення модуля змінюється і питома вага підготовчих вправ зменшується [5, с. 282].

В Україні мало-помалу продовжується процес інституалізації кафедр перекладу (методологічне упорядкування усіх дисциплін та їхнє узалежнення від цілей підготовки перекладачів), який передбачає складання студентами термінологічних словників під час вивчення усіх теоретичних курсів та формування відповідної ментальної бази майбутніх перекладачів. До процесу інституалізації навчання перекладачів та розвитку інтелектуальної компетенції ми також відносимо дидактичну умову, за якої лекційно-теоретичний матеріал подається однією мовою викладачем або підручником, а відповіді студентів відбуваються іншою. Саме таким чином ми викладаємо заняття,

наприклад, з історії мови, теоретичний матеріал яких обговорюється іноземною мовою, а практично-семінарські заняття ведуться рідною. Деякі дисципліни, наприклад, з латинської мови чекають на розробку спеціальних англословних підручників, в яких була б присутня лише латинсько-англійська мовна пара.

На тлі розглянутих форм, методів та прийомів формування інтелектуальної компетенції педагог опиняється перед спокусою об'єднання всього спектру підготовчих передперекладацьких вправ-стратегій та їх інтеграції в окремих спецкурс-тренінг. Педагогічною передумовою для створення такого спецкурсу є розробка автономної системи-моделі, яка складатиметься з прийомів, засобів, форм і підходу та гарантуватиме досягнення чітко окресленої мети – формування обізнаності та готовності активізувати ресурси ментального досвіду. Одним із провідних прийомів моделі формування інтелектуальної компетенції ми вважаємо демонстрацію професійних дій викладачем, що дає змогу студентам наочно зануритись у психологічні процеси перекладу. До засобів формування обраної компетенції ми відносимо ретельно складені комплекси з покращення пам'яті, уваги, фонових знань та термінологічного апарату. Основна форма роботи над передперекладацькими вправами – індивідуально-командна робота студентів між собою та з викладачем. І нарешті завершує склад передумов, необхідних для розробки самостійної технології навчання, компетентнісний підхід моделі, що передбачає практичне формування знань, вмінь, навичок, мотивів, поглядів та особистісно-психологічних рис, які забезпечать успішне виконання професійних обов'язків.

Висновки. Інтелектуальна компетенція складається з предметно-фонові обізнаності та здатність мобілізувати досвід на основі набутих знань, сформованих вмінь та навичок, а також розвиненого нейродинамічного механізму пам'яті та уваги. До знань обраної компетенції ми пропонуємо віднести фонову інформацію, а до психолого-особистісних характеристик – належний рівень розвитку пам'яті та уваги. Вміння і навички полягатимуть у здібності мобілізувати-активізувати набуті знання та сформовані професійно-особистісні якості.

Методи формування згаданого складу інтелектуальної компетенції базуватимуться на вправах підготовчого (передперекладацького) рівня, тобто таких, що не передбачають власне переклад, а лише тренують інтелектуальний апарат на стресостійкість та витривалість, розвивають уяву на основі аналізу та мотивацію завдяки зацікавленості в процесі перекладу як можливості позитивно гормонізувати відчуття та емоції. До таких ми відносимо: передперекладацькі модифікації речень

ТО (перекладування, компресія), складання термінологічного апарату на основі порівняльного аналізу паралельних текстів ідентичної тематики та змісту, тренінги-техніки на покращення, вимови, пам'яті, уваги, аналіз викладацького перекладу, презентації власного бачення перекладу того чи іншого тексту, формування індивідуального перекладацького стилю, зустрічі-тренінги з практикуючими перекладачами, інституалізація змісту освіти майбутніх перекладачів, двомовне викладання теоретично-практичних та вибіркового дисциплін навчальної програми, розробка спецкурсу-тренінгу «Формування інтелектуальної компетенції перекладача».

Наші подальші розвідки із досліджуваної теми ми плануємо пов'язати з теорією множинності інтелекту Говарда Гарднера і зосередитися на дидактичних умовах формування лінгвістичного інтелекту у майбутніх перекладачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Літвіняк О. В. Збірник вправ для занять з усного перекладу: англо-українська мовна пара. Вінниця: Нова Книга, 2019. 232 с.
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України No 286-р від 23.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.09.2023).
3. Філіпович В. М. Розвиток інтелектуальної компетентності особистості в навчальній діяльності. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i25/51.pdf> (дата звернення: 26.09.2023).
4. Формування усної компетенції перекладача авіаційної галузі / А. Гудманян та ін. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/10838> (дата звернення: 26.09.2023).
5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2013. 376 с.
6. Beillerot J. Les competences collectives et la question des savoirs. Cahiers pedagogiques. 1991. № 297. P. 40–51.
7. Chamorro-Premuzic T., Furnham A. Personality and Intellectual Competence. Psychology Press. New York. 2005. 216 p.
8. Guir R. Nouvelles competences des formateurs et nouvelles technologies. Education permanente. 1996. № 127. P. 61–72.
9. PACTE 2005: Investigating Translation Competence: Conceptual Methodological Issues / A. Hurtado, A. Beeby, M. Fernández [et al.] Meta. Vol. 50, № 2. 2005. P. 609–619.
10. Presas M. Los componentes de la competencia pretraductora en el marco del diseño curricular / ed. por I. G. Izquierdo, J. Verdegál. Los estudios de la traducción: un reto didáctico. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1998. P. 131–134.
11. Translation Studies. 2023. Vol. 16. No. 2. P. 167–322.